

Jurisprudencija, 2005, t. 74(66); 66–73

NEDARBAS IR NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOS KAIME PO 1990 METŲ

Prof. dr. Genovaitė Babachinaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisėsaugos fakulteto Kriminologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 18
Elektroninis paštas crimlogd@mruni.lt

Prof. habil. dr. Vygandas Paulikas

Mykolo Romerio universiteto Valstybinio valdymo fakulteto Europos Sąjungos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 13
Elektroninis paštas pmk@mruni.lt

Pateikta 2005 m. kovo 12 d.

Parengta spausdinti 2005 m. rugsėjo 9 d.

Pagrindinės sąvokos: socialinė raida, kaimas, nusikalstamumas, nedarbas, girtavimas, ūkininkų ūkiai.

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjama kaimo socialinės raidos, taip pat nedarbo ir nusikalstamumo problema, atsiradusi po 1990 m. ir išlikusi aktuali iki šių dienų. Socialinė kaimo padėtis tiriama lyginant Lietuvos kaimo socialinės raidos bruožus su įvairių ES valstybių ir kitų valstybių panašiais rodikliais. Daugiausia dėmesio atrankiniame tyrime skiriama kaimo gyventojų sudėčiai pagal amžiaus grupes, išsimokslinimą, užimtumą, ūkininkų ūkių dydžius ir galimybę įsigyti arba išsinuomoti žemės, taip pat nusikalstamumo foniniams reiškiniams (pvz., girtavimui), kitoms nusikalstamumo prielaidoms. Gyventojų amžiaus struktūrą, o kartu ir demografinės senatvės laipsnį lemia gyventojų reprodukcijos režimas ir kiek mažiau – jų migracija. Lietuvoje, kaip ir kitose Europos valstybėse, vyksta gyventojų senėjimo procesas. Ypač spartus Lietuvos kaimo senėjimas. Taigi vis mažiau darbingo amžiaus gyventojų yra kaime, o tarp jų – gana didelis nedarbas (mūsų tyrimo duomenimis – 10–15 proc.).

Nors daugelyje ES valstybių kaimiškose vietovėse gyvena beveik pusė, Škandinavijos šalyse – net iki 67 proc. gyventojų, o Lietuvoje – tik maždaug trečdalis gyventojų. Be to, Lietuvos kaime gyvenantys žmonės daugiausia dirba žemės ūkyje (66 proc. – mūsų tyrimo duomenimis), o kitų Europos valstybių kaimiškų vietovių gyventojų tik maža dalis dirba žemės ir miškų ūkyje. Netgi kaimynėje Estijoje – tik 26 proc., o Lietuvoje, palyginti su Estija, – 1,5 karto daugiau kaimo gyventojų dirba žemės ūkyje. Lietuvos kaimo gyventojų išsimokslinimas yra gana aukštas, o degraduotų asmenų skaičius Lietuvos kaime vis dėlto augo.

Kaimo socialinė raida nulėmė ir nusikalstamumą kaime. Kaip žinome, prieš atkuriant ir atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje per 7–8 metus buvo pastebimas nusikalstamumo „šūolis“, kuris tęsėsi iki 1995 (1996 m.). Per nepriklausomybės laikotarpį kaimo gyventojų kriminalinis aktyvumas kito, tačiau tradicinis santykis, kai kaimo gyventojų kriminalinis aktyvumas buvo 1,5–2 kartus mažesnis negu miesto gyventojų, neišliko. Atkūrus nepriklausomybę, kai prasidėjo staigi socialistinių ūkio ir kultūros struktūrų griūtis, kaimo gyventojų kriminalinis aktyvumas labai greitai susilygino su miesto gyventojų

kriminaliniu aktyvumu, o 1993 m. net viršijo jį. Šiuo metu, vykstant teigiamiems socialiniams pokyčiams, kaimo gyventojų kriminalinis aktyvumas yra penktadaliu mažesnis už miesto gyventojų kriminalinį aktyvumą.

Bendri palyginamieji kaimo socialinės raidos bruožai

Europos Sąjungos valstybėse 80,9 proc. visos teritorijos priskiriama kaimo vietovėms [1, p. 2–3], kuriose gyvena didelė dalis gyventojų. Kaimiškose vietovėse iš visų ES valstybių daugiausia gyventojų yra Švedijoje – 66,8 proc. ir Suomijoje – 50,6 proc. Airijos, Austrijos, Danijos kaimiškose vietovėse gyvena 32,4–43,1 proc. šių valstybių piliečių, nors žemės ir miškų ūkyje dirba tik maža dalis Europos Sąjungos valstybių gyventojų.

Kaimiškose vietovėse gyvena didelė dalis Vidurio Europos ir kitų pasaulio valstybių gyventojų: Slovėnijoje – 48,4 proc., Kroatijoje – 43,8, Estijoje – 30,6, Slovakijoje – 40,7, Rumunijoje – 45, Rusijoje – 23,7, Ukrainoje – 29,3, Kazachstane – 44,8, Kinijoje – 69, Indijoje – 72,9, Pietų Afrikos Respublikoje – 50,5, Brazilijoje – 21,1 proc. [2, p. 1–69].

Lietuvoje 1998 m. kaimo vietovėse gyveno 31,8 proc. visų gyventojų, didžioji jų dalis (93,4 proc.) gyveno mažesnėse nei 200 žmonių kaimo gyvenvietėse ir tik 6,6 proc. buvo įsikūrę gyvenvietėse, kuriose yra nuo 200 iki 3 000 gyventojų [3, p. 5]. Šiuo metu kaimo gyventojai sudaro 33,8 proc. visų gyventojų.

Palyginus šį rodiklį su kitų Europos valstybių analogiškais rodikliais, nesunku pastebėti, kad daugelio iš jų kaimuose gyvena kur kas didesnė valstybės gyventojų dalis nei Lietuvoje.

Čia išvardytų valstybių tik dalis kaimuose gyvenančių žmonių dirba žemės ir miškų ūkyje. Slovėnijoje net 88 proc. kaimiškų vietovių gyventojų dirba ne žemės ir miškų ūkio sferoje. Kroatijos žemės ir miškų ūkyje tedirba tik ketvirtadalis kaimo gyventojų, Estijoje – 26 proc., Slovakijoje – 22, Rusijoje – 56, Kinijoje – 70, Rumunijoje – 88, Latvijoje – 61, Lietuvoje – 68 procentai visų kaime gyvenančių žmonių.

Didžioji dalis Europos valstybių kaimiškų vietovių gyventojų neturi jokio ryšio su žemės ar miškų ūkiu ir yra įsidarbinę miestuose ar kaime verčiasi verslais, neturinčiais nieko bendra su žemės ūkiu bei maisto produktų gamyba. Lietuvoje, 2001 m. statistikos duomenimis, žemės ūkio veikla vertėsi 19,6 proc. visų gyventojų, o tai prilygsta 68 proc. visų kaimo gyventojų, Švedijoje tik apie 8 proc. kaimų gyventojų dirbo žemės ar miškų ūkyje, Suomijoje – 14 proc., Airijoje – 22, Slovakijoje – 22, Estijoje – 26 proc.

Taigi ir Lietuvos kaimo nedarbo problemas derėtų spręsti ne kuriant naujas darbo vietas žemės ūkio ir maisto produktų pirminės gamybos grandyje, ne miškų ūkyje, bet kuriant naujas darbo vietas miestuose, rajonų centruose ir miesteliuose, kaip ir daugumoje kitų Europos valstybių, kai žmonės, gyvendami kaimuose, važiuoja dirbti į netolimą miestą. Gyvenimas užmiestyje ir kaimo vietovėse turi daug privalumų, palyginti su gyvenimu mieste, ir toks gyvenimo būdas visame pasaulyje kasmet vis labiau vertinamas.

Ne mažiau svarbu kaime aktyviau gaivinti tradicinius verslus, kuriems reikia daug rankų darbo, ir plėsti kaimo turizmą.

Dar prieš atgaunant nepriklausomybę, 1989 m. priėmus Valstiečių ūkio įstatymą, vėl buvo pradėti atkurti Lietuvos ūkininkų ūkiai. Šis įstatymas suteikė kaimo gyventojams teisę naudotis iki 50 ha žemės plotais, leido šią žemę paveldėti, bet neleido parduoti ar išnuomoti. Pagal šį įstatymą žemės įsigijo 5200 kaimiečių šeimų [4, p. 76].

1991 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojus Nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos bei sąlygų įstatymui, nustojo galios Valstiečių ūkio įstatymas [5].

Siekiant kontroliuoti žemės nuosavybę ir nustatyti papildomas žemės reformos procedūras, 1991 m. liepos 25 d. buvo priimtas Žemės reformos įstatymas [6].

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, ūkininkų ūkio registre 2000 m. sausio 1 d. buvo beveik 70 tūkst. ūkininkų [7, p. 38]. Atsikuriantys ūkininkai savo ūkių neskuba registruoti, o kai kurie netgi išregistruoja, nes nesinaudodami valstybės investicinių programų lėšomis siekia išvengti ir kai kurių mokesčių.

Gyventojų amžiaus struktūrą, o kartu ir demografinės senatvės laipsnį formuoja gyventojų reprodukcijos režimas ir kiek mažiau – jų migracija. Šių procesų išdava yra skirtinga miesto ir kaimo gyventojų amžiaus struktūra; Lietuvos kaime yra santykinai daugiau vyresnio amžiaus žmonių, didesnis ir kaimo gyventojų senėjimo indeksas (60 metų ir vyresnių gyventojų bei vaikų santykis arba kiek to-

kių žmonių tenka 100 vaikų). Tai nesunku pastebėti iš Lietuvos statistikos departamento paskelbtų duomenų [8; 11, p. 14].

1 lentelė. Lietuvos gyventojų senėjimo indeksas

	1970	1980	1990	2000	2004	1970–2004
Kaime	69	85	103	108	123	+54
Mieste	40	45	56	87	110	+70

Didelę įtaką sprendžiant miesto ir kaimo gyventojų įsidarbinimo problemas turi išsimokslinimo lygis. 2000 m. duomenimis, nedarbas tarp menko išsimokslinimo ES piliečių buvo 2,5 karto didesnis nei tarp aukštąjį išsimokslinimą turinčių žmonių. Belgijoje šis skirtumas siekė 3,8 karto, Suomijoje – 3,6, Didžiojoje Britanijoje – 4,3 karto [9, p. 15].

Lietuvos kaimo socialinės raidos atrankinė analizė

Siekdami patikslinti ir konkrečiau patyrinti atskirų kaimo vietovių socialinės raidos ypatumus, 2000–2002 m. atlikome kompleksinį tyrimą: paanalizavome įvairių seniūnijų gyventojų sudėtį pagal amžiaus grupes, išsimokslinimą, užimtumą, ūkininkų ūkių dydžius, galimybę įsigyti arba išsinuomoti žemės, nusikalstamumo foninius reiškinius (pvz., girtavimas ir pan.). Parinkome įvairių Lietuvos regionų ir rajonų kaimiškas seniūnijas, kurios labiausiai atitinka to rajono ir regiono ypatybes. Atlikome individualią gyventojų apklausą, taip pat rinkome statistikos duomenis iš apskričių kaimo reikalų departamentų, rajonų žemės ūkio skyrių, teisėsaugos institucijų šiose seniūnijose: Širvintų r. Jauniūnų, Telšių r. Luokės, Pakruojo r. Lygumų, Šiaulių r. Gruzdžių, Skuodo r. Ylakių, Joniškio r. Rudiškių, Alytaus r. Alovės, Butrimonių, Alytaus, Daugų, Krokialaukio, Nemunaičio, Miroslavo, Pivašiūnų, Punios, Raitininkų bei Jurbarko r. Viešvilės, Veliuonos, Girdžių, Smalininkų, Seredžiaus, Raudonės, Juodaičių, Šimkaičių, Eržvilko seniūnijoje.

Duomenys apie šių seniūnijų kaimo gyventojus pagal amžiaus grupes pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Gyventojų amžiaus struktūra

Rajonas, seniūnija	Iš viso gyventojų	0–15 metų	Proc.	15–60 metų	Proc.	Per 60 metų	Proc.
Joniškio r. Rudiškių	973	231	24	436	45	306	31
Telšių r. Luokės	2 557	519	20	1 140	46	898	35
Pakruojo r. Lygumų	2 896	566	20	1 356	47	974	34
Širvintų r. Jauniūnų	2 258	490	22	1 003	44	765	34
Skuodo r. Ylakių	4 098	1216	30	1 907	47	975	24
Šiaulių r. Gruzdžių	2 928	707	24	1 479	50	742	25
Iš viso: 6 rajonų seniūnijose	15 710	3 729	24	7 321	47	4 660	30
Alytaus r. (10 seniūnijų)	27 138	5 397	20	12 480	46	9 261	34
Jurbarko r. (9 seniūnijos)	22 831	5 073	22	9 110	40	8 648	38

Iš 2 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad visuose be išimties rajonuose ir visose seniūnijose pastebimas gyventojų senėjimo procesas. Visose seniūnijose, išskyrus Skuodo rajono Ylakių ir Šiaulių rajono Gruzdžių seniūniją, yra žymiai daugiau pensinio amžiaus žmonių nei 0–15 metų. Šis procesas itin pastebimas Jurbarko ir Alytaus rajono kaimuose.

Absoliučioje daugumoje rajonų ir seniūnijų 15–60 metų grupės žmonių yra mažiau nei kitų dviejų amžiaus grupių kartu sudėjus, o tai rodo darbingo amžiaus žmonių kaime mažėjimo tendencijas.

Nesunku pastebėti didelius kaimo gyventojų amžiaus struktūros skirtumus to paties rajono seniūnijose. Jurbarko rajono Viešvilės seniūnijoje per 60 metų žmonių gyvena 1,6 karto mažiau negu Seredžiaus seniūnijoje, o Skuodo rajono Ylakių seniūnijoje 0–15 metų grupės žmonių gyvena beveik trigubai daugiau nei Alytaus rajono Raitininkų seniūnijoje.

Daugiau darbingo amžiaus žmonių ir mokyklinio amžiaus vaikų gyvena tose kaimiškose vietovėse, kurios yra apylinkių centrai ir kuriose sukonzentruota daugiau mokymo, gydymo įstaigų, kultū-

rinės paskirties bei paslaugų sferos objektų. Iš tokių kaimiškų centrų išsiskiria Šiaulių rajono Gruzdžių, Jurbarko rajono Viešvilės bei Smalininkų miesteliai, Alytaus rajono Daugų miestelis.

Tose seniūnijose, kurių teritorijoje nėra sukonzentruotų miestelių centrų, kur dominuoja nedidelės gyvenvietės ir vienkienių sodybos, pastebima kiek daugiau pensinio amžiaus žmonių bei mažiau darbingo amžiaus žmonių ir besimokančio jaunimo. Prie tokių vietovių priskirtina Alytaus rajono Raitininkų seniūnija bei Jurbarko rajono Eržvilko seniūnijoje esantys kaimai.

Kaimo vietovėse gyvenančių darbingo amžiaus žmonių užimtumą rodo 3 lentelėje pateikiami duomenys.

3 lentelė. Darbingo amžiaus gyventojų užimtumas

Rajonas, seniūnija	Darbingo amžiaus	Valstybės tarnyboje	Proc.	Versle	Proc.	Žemės ūkyje	Proc.	Bedarbių	Proc.
Joniškio r. Rudiškių	436	47	11	12	3	334	76	43	10
Telšių r. Luokės	1 140	166	15	133	12	759	66	82	7
Pakruojo r. Lygumų	1 356	178	13	79	6	868	64	231	17
Širvintų r. Jauniūnų	1 003	86	9	112	11	614	61	191	19
Skuodo r. Ylakių	1 907	89	5	50	3	1 456	76	312	16
Šiaulių r. Gruzdžių	1 479	117	8	163	11	988	67	211	14
Iš viso: 6 rajonų seniūnijose	7 321	683	9	549	8	5 019	68	1 070	15
Alytaus r. (10 seniūnijų)	12 480	1 073	9	1 296	10	8 285	66	1 826	15
Jurbarko r. (9 seniūnijos)	7 686	1 249	16	300	4	4 321	56	1 816	24

Itin maža darbingo amžiaus kaimo žmonių dalis dirba ne žemės ūkio verslo sferoje. Įvairiose seniūnijose šis užimtumas siekia nuo 2 iki 18 proc., o viso rajono vidurkis neviršija 4–10 proc. darbingo amžiaus žmonių. Alytaus rajono Pivašiūnų seniūnijoje ne žemės ūkio verslais užsiima tik 2 proc. iš 1 091 darbingo amžiaus žmogaus. Vos 3 proc. verslais užsiimančių žmonių gyvena net keturiose Jurbarko rajono seniūnijose, Joniškio rajono Rudiškių ir Skuodo rajono Ylakių seniūnijose.

Daugiausia verslais užsiimančių kaimo gyventojų yra Alytaus rajono Alytaus ir Daugų bei Jurbarko rajono Smalininkų ir Viešvilės seniūnijose – atitinkamai 8–18 proc. Tai rodo, kad didesnė miestelių tipo kaimiškose vietovėse yra palankesnė sąlyga verslams plėtoti, daugiau galimybių pasireikšti gabiems verslo organizatoriams bei didesnė galimybė surasti įvairiems verslams reikalingos labiau kvalifikuotos darbo jėgos, išsilavinusių vadybininkų, rinkodaros specialistų.

Didesnių kaimiškų gyvenviečių darbo rinkoje svarų vaidmenį vaidina įvairios iš valstybės biudžeto išlaikomos valstybės institucijos (mokyklos, gydymo įstaigos, miškų valstybinės tarnybos ir kt.), įdarbinančios kai kuriose seniūnijose iki 32 proc. visų darbingo amžiaus žmonių (pvz., Jurbarko r. Smalininkų seniūnijoje).

Daugumoje seniūnijų valstybės tarnyboje yra įsidarbinęs tik kas devintas–vienuoliktas darbingo amžiaus žmogus (žr. 3 lent.). Nors kaimiškose vietovėse dirbančių valstybės tarnautojų atlyginimai yra gana kuklūs, tačiau norinčių įsidarbinti yra daug.

Žemės ūkio veikla užsiima tik 56–68 proc. visų kaimo vietovių darbingo amžiaus žmonių. Mažiausiai žemės ūkio veikla užsiimančių yra miesteliuose (Smalininkuose 7 proc.) ir daugiausia mažose seniūnijų gyvenvietėse (Alytaus r. Punios ir Pivašiūnų – 87–88 proc.).

Nedarbo lygis (15–24 proc.) mažiau priklauso nuo kaimo gyvenvietės tipo ar dydžio ir akivaizdžiai labiau priklauso nuo kaimiškose bendruomenėse susiformavusių tradicijų, bendruomenių formalių ir neformalių lyderių įtakos kitiems bendruomenės nariams, jų pasiruošimo daryti įtaką rinkos ekonomikos procesams savose gyvenvietėse, seniūnijose ir visoje valstybėje.

Didesnė kaimo gyventojų dalis turi aukštąjį ir vidurinį (aukštesnįjį) išsimokslinimą. Nors duomenis apie kaimo gyventojų išsimokslinimą surinkome tik šešiose Lietuvos rajonų seniūnijose, iš jų nesunku pastebėti, kad 58–83 proc. suaugusių kaimo žmonių yra baigę Vakarų standartais vertinant universitetinį ar aukštesnįjį mokslą (4 lentelė).

4 lentelė. Kaimo gyventojų išsimokslinimas

Rajonų seniūnijos	Iš viso suaugusiųjų	Turi aukštąjį išsilavinimą	Proc.	Turi vidurinį išsilavinimą	Proc.	Nebaigtas vidurinis	Proc.
Joniškio r. Rudiškių	673	30	5	438	65	205	30
Telšių r. Luokės	2 274	87	4	1 805	79	382	17
Pakruojo r. Lygumų	1 768	70	5	856	48	842	47
Skuodo r. Ylakių	1 524	122	8	815	53	587	39
Šiaulių r. Gruzdžių	2 227	175	8	1 109	50	943	42
Širvintų r. Jauniūnų	1 768	70	4	856	48	842	48
Iš viso	10 230	624	6	5 876	57	3730	37

Iš 4 lentelės duomenų matome, kad daugiau išsilavinusių kaimo žmonių yra Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos regionuose ir kiek mažiau Vilnijos krašte.

Nelegalios alkoholio (pilstuko) prekybos vietos yra bemaž tolygiai pasiskirsčiusios visose seniūnijose, kiek mažiau jų yra tose seniūnijose ir regionuose, kur populiaru naminio alaus gamyba ir vartojimas. Kiekvienoje seniūnijoje tyrimo metu buvo nuo 10 iki 30 tokių „taškų“, žinoma, išskyrus seniūnijas, kur tradiciškai geriama daug alaus. Galbūt tradicinių (taip pat ir stiprių) alkoholinių gėrimų legalus vartojimas sumažintų ypač kenksmingo (daugiau kenksmingo nei tradicinė naminė degtinė) žmonių sveikatai pilstuko vartojimą?

Duomenys apie žemės naudojimą kaimiškose vietovėse ir kaimo bedarbiams tenkančius apleistų žemių plotus pateikiami 5 ir 6 lentelėje.

5 lentelė. Apleistos žemės santykis su darbingų gyventojų skaičiumi

Jurbarko r. seniūnijos	Žemės ūkio paskirties žemė, ha	Apleista žemė, ha	Proc.	Darbingų žmonių	Darbingam žmogui tenka žemės, ha	Bedarbių	Bedarbiui tenka apleistos žemės, ha
Viešvilės	1 563	230	15	786	1,98	103	2,2
Veliuonos	7 240	260	4	1 091	6,64	150	1,7
Girdžių	7 907	156	2	869	9,1	212	0,7
Smalininkų	1 634	183	11	913	1,8	563	0,3
Seredžiaus	8 701	483	5	1 047	8,3	0	0
Raudonės	6 482	670	10	764	8,5	145	4,6
Juodaičių	2 350	15	0	245	9,6	127	0,1
Šimkaičių	13 860	370	2	1 071	13	301	1,2
Eržvilko	12 679	320	2	900	14	69	4,6
Iš viso rajone	62 389	2 687	4	9 110	6,9	1 670	1,6

6 lentelė. Apleistos žemės santykis su darbingų gyventojų skaičiumi

Alytaus r. seniūnijos	Žemės ūkio paskirties žemė, ha	Apleista žemė, ha	Proc.	Darbingų žmonių	Darbingam žmogui tenka žemės, ha	Bedarbių	Bedarbiui tenka apleistos žemės, ha
Alovės	6 406	530	8	1 077	6	219	2,4
Alytaus	8 977	320	4	2 032	4,4	247	1,3
Butrimonių	5 982	112	2	1 350	4,4	251	0,5
Daugų	8 101	965	12	1 376	5,9	379	2,5
Krokialaukio	7 878	140	2	1 355	5,8	173	0,8
Nemunaičio	2 727	193	7	666	4,1	270	0,7
Miroslavo	12 525	475	4	1 792	7	64	7,4
Pivašiūnų	7 064	371	5	1 091	6,5	54	6,9
Punios	6 246	17	0	1 221	5,1	54	0,3
Raitininkų	4 200	607	14	520	8,1	115	5,3
Iš viso rajone	70 106	3 730	5	12 480	5,6	1 826	2,0

Iš 5 ir 6 lentelėje pateiktų duomenų matome, kad Jurbarko ir Alytaus rajonuose kiekvienam bedarbiui vidutiniškai tenka po 1,6–2 ha nedirbamos žemės. Kalbantys su seniūnijų gyventojais, daugelis

iš jų nurodė, jog yra apleistų gana derlingos žemės plotų, nors daug kaimo bedarbių net ožkos nenori melžti, o ją su malonumu padovanotų pasiturintys kaimynai ar labdaros ir šalpos organizacijos. Dažniausiai tokio požiūrio laikosi degradavę asmenys, praradę norą dirbti, neįsijaučiantys pareigos pasirūpinti savo vaikais ir artimaisiais.

Kiekvienoje seniūnijoje yra neribotos galimybės įsigyti žemės ir didinti jau egzistuojančius ūkius. Absoliuti dauguma kaimų gyventojų mieliau sutiktų žemę parduoti ar išnuomoti užsieniečiams.

Didelį rezonansą kaimų bendruomenėse ir Lietuvos visuomenėje apskritai kelia su moralės normomis nesuderinamas degraduotų asmenų elgesys. Daugumoje seniūnijų šie asmenys tesudaro tik 1–3 proc. visų kaimo bendruomenės narių. Problemiška yra tai, kad degradavę asmenys dažnai turi daug vaikų, o tai lemia didesnį kaimo bendruomenių bei plačiosios visuomenės dėmesį šiam reiškiniiui, diskusijoms šia tema mūsų visuomenėje, tačiau per mažai rūpinamasi, kad kaimo vaikams būtų sudarytos tinkamos gyvenimo sąlygos.

Pensinio amžiaus žmonių įvairiose seniūnijose buvo nuo 24 iki 44 proc., tačiau daugumoje seniūnijų ir rajonų šio rodiklio vidurkis buvo 30–37 proc.

Tiriant gyventojų amžiaus struktūrą, pastebėta ženkliai didesnis vyresnių nei 60 metų žmonių, gyvenančių kaime, skaičius. Palyginti su visos Lietuvos duomenimis, matosi, kad kaimiškose vietovėse pensinio amžiaus žmonių gyvena 50–90 proc. daugiau negu miestuose.

Mūsų tyrimo duomenimis, daugumos kaimiškų seniūnijų senėjimo indeksas siekė 125 ir daugiau. Nesunku pastebėti, kad Žemaitijos rajonuose ir seniūnijose gyventojų senėjimo indeksas yra žymiai mažesnis nei Vilnijos ar Dzūkijos regionuose.

Žinant, kad Lietuvos kaimuose gyvena gerokai mažiau gyventojų nei kitose Europos valstybėse ir kad didelė gyventojų dalis yra pensinio amžiaus, tenka viltis, jog plėtojant rinkos ekonomiką artimiausiu metu Lietuvoje bus inicijuojamos tokios verslo programos, kurios sudarys sąlygas žmonėms gyventi kaimiškose vietovėse ir, jei ne kaimo vietovėse, tai miestuose ar miesteliuose susirasti tinkamą darbą.

Remiantis mūsų tyrimų duomenimis, galima daryti prielaidą, kad ne visai pamatuotai didelei daliai kaimo žmonių primetamas prasigėrusių, tinginčių dirbti, linkusių į nusikalstamus žmonių įvaizdis. Statistikos duomenys rodo, kad lėtinio alkoholizmu sergančių miesto gyventojų yra 34 proc. daugiau nei kaimo gyventojų.

Kaimiškų bendruomenių verslų, savivaldos organizavimą, socialinių ir aplinkosaugos problemų sprendimą dažniausiai lemia bendruomenės narių išsimokslinimo lygis. Štai Telšių rajono Luokės seniūnijoje nustatytas didžiausias skaičius turinčių aukštąjį ir vidurinį išsimokslinimą suaugusių asmenų ir mažiausias nedarbas iš visų tirtų seniūnijų. Ir, atvirkščiai, Širvintų rajono Jauniūnų seniūnijoje rādome daugiausia vidurinio mokslo nebaigusius asmenų ir didžiausią nedarbą. Šie mūsų pastebėjimai atitinka ES valstybėse atliktų tyrimų duomenis, kuriais remiantis tarp aukštąjį išsimokslinimą turinčių žmonių bedarbių buvo 2,5 karto mažiau, o Didžiojoje Britanijoje šis skirtumas siekė net 4,3 karto.

Tose seniūnijose, kur daugiau buvo išsilavinusių žmonių, pastebėjome pažangesnį ūkininkavimą, didesnius ūkius.

Tikslios žemės ūkio verslu užsiimančių žmonių apskaitos nėra, kai kurie iš jų ūkininkauja keliuose hektaruose ir yra užsiregistravę kaip bedarbiai. Dalis kaimo žmonių labiau linkę būti bedarbiais, nors šalia jų sodybų dirvonuoja apleistos žemės plotai. Didesnė dalis kaimo žmonių sumaniai sugeba pragyventi net ir kelių hektarų ūkyje.

Didesnio kaimo žmonių užimtumo, mažesnio nedarbo ir nusikalstamumo Lietuvos kaime galima sparčiau siekti naudojant ES SAPARD programos, kitų ES fondų, valstybės ir privataus kapitalo investicijas į kaimo žmonių mokymą, kvalifikacijos kėlimą, pirminę žemės ūkio gamybą, alternatyvių verslų plėtojimą.

Nusikalstamumo Lietuvos kaime pagrindiniai bruožai

Nusikalstamumą Lietuvos kaime aktualu lyginti su miesto gyventojų nusikalstamumu.

Iš 7 lentelės matyti, kad Lietuvos kaime iš karto po nepriklausomybės atkūrimo iki 1994–1995 m. buvo padaroma apie trečdalis registruotų Lietuvoje nusikalstimų. Maždaug tokią pačią dalį sudaro kaimo gyventojai Lietuvoje. Remiantis registruoto nusikalstamumo koeficientais (10 tūkst.), kaimo gyventojų kriminalinis aktyvumas po nepriklausomybės atkūrimo iki 1994/1995 m. smarkiai augo, susilygino su miestų gyventojų kriminaliniu aktyvumu, o 1993 m. netgi viršijo jį. Taigi, kai atkūrus nepriklausomybę prasidėjo staigi socialistinių ūkio ir kultūros struktūrų griūtis, kartu smarkiai išaugo ir kaimo gyventojų kriminalinis aktyvumas. Daugelį metų, praktiškai per visą sovietmetį, buvęs tradicinis

nedidelis kaimo gyventojų kriminalinis aktyvumas (1,5–2 kartus mažesnis negu miesto gyventojų) neišliko. Po registruoto nusikalstamumo „šuočio“ Lietuvoje, t. y. po 1996 m., kaimo gyventojų kriminalinis aktyvumas išliko nemažas ir pastaruoju metu, vykstant teigiamiems socialiniams pokyčiams, yra penktadaliu mažesnis už miesto gyventojų kriminalinį aktyvumą. Taigi šiuo metu miesto ir kaimo gyventojų kriminalinio aktyvumo rodikliai labiau supanašėję negu sovietmečiu. Tam tikrą įtaką čia, matyt, turi didesnis Lietuvos kaimo gyventojų mobilumas: dabar visi turi automobilius, o Lietuvos plotas nėra didelis, keliai – geri. Todėl miesto gyventojai šiuo metu daro daugiau nusikaltimų kaime, o kaimo gyventojai dažniau padaro nusikaltimų mieste. Be to, tam tikra gyventojų dalis neturi nuolatinės gyvenamosios vietos, yra taip pat mobilūs. Dėl buvusios staigios ūkio pertvarkos ir nusikalstamumo „šuočio“ smarkiai išaugo nuteistųjų laisvės atėmimu. Atlikę laisvės atėmimo bausmę, jie jau nepalaiko socialinių ryšių su visuomene, artimaisiais. Dėl to atsirado gyventojų sluoksnis, darantis nusikaltimus savo egzistencijai palaikyti, t. y. nusikaltimus iš skurdo. Šių nusikaltimų ypatumas yra tas, kad dėl palyginti nedidelės materialinės naudos daromi labai sunkūs nusikaltimai. Tipiškas šio reiškinio pavyzdys – pagyvenusių žmonių Lietuvos vienkiemiuose užpuolimai, plėšimai, žudymai. Pavyzdžiui, per 2004 m. 10 mėnesių nuo nusikalstamų veikų (nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų) nukentėjo 823 60 metų ir vyresni asmenys kaime ir tik 746 šio amžiaus asmenys mieste [11, p. 98]. Tačiau bendras pagyvenusių žmonių nužudymų skaičius Lietuvoje beveik 6 kartus yra mažesnis už jų savižudijų (tyčinių susižalojimų) skaičių [11, p. 62].

7 lentelė. Nusikalstamumas mieste ir kaime 1990–2003 m.

Metai	Užregistruota nusikaltimų		Dalys, tenkanti bendram nusikaltimų skaičiui		10 000 gyventojų tenka			
	mieste	kaime	mieste	kaime	mieste	kaime	santykis* proc.	iš viso
1990	28 340	8 716	76,5	23,5	111	74	66,6	99
1991	33 292	11 692	74,0	26,0	129	100	77,5	120
1992	38 852	17 763	68,6	31,4	151	151	100	151
1993	40 105	20 273	66,4	33,6	156	172	110	162
1994	40 268	18 366	68,7	31,3	159	154	96,8	158
1995	43 598	17 221	71,7	28,3	173	144	83,2	164
1996	50 730	17 323	74,5	25,5	201	146	72,6	183
1997	55 410	20 406	73,1	26,9	219	174	79,4	212
1998	57 515	20 634	73,6	26,4	241	178	73,8	220
1999	56 137	20 971	72,8	27,2	237	182	76,8	219
2000	58 904	23 466	71,5	28,5	251	203	80,8	235
2001	56 912	22 353	71,8	28,2	244	194	79,5	228
2002	52 520	20 126	72,3	27,7	226	175	77,4	209
2003**	57 935	21 137	73,3	26,7	251	184	73,3	229

Nuo 1994 m. daugėja kitų valstybių piliečių, kurie daro nusikaltimus visoje Lietuvos teritorijoje (1–2 proc. nuo išaiškintų nusikaltimus padariusių asmenų skaičiaus). Apskritai kaimo gyventojų padaryti nusikaltimai išaiškinami dažniau negu miesto gyventojų. Matyt, kaimo gyventojų tarpusavio kontrolė ir skurdo nusikalstamumo raiškos ypatybės suteikia daugiau galimybių išaiškinti šiuos nusikaltimus.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, didelis skaičius Lietuvos piliečių išvyksta dirbti, mokytis į kitas šalis; kitų valstybių piliečiai atvyksta į Lietuvą, apsigyvena arba plėtoja verslą Lietuvos kaimo vietovėse. Europos Sąjungoje kaimo socialinei plėtrai teikiama neatlygintina pagalba iš įvairių ES struktūrinių fondų. Mūsų manymu, tai padės sumažinti nusikalstamumą ir kitus nepageidautinus socialinius reiškinius. Be to, didėjant gyventojų mobilumui ir toliau tebevyksta tiek kaimo socialinės raidos apskritai, tiek ir kaimo nusikalstamumo tendencijų pokyčiai, ypač tai akivaizdu įsigaliojus naujiems baudžiamiesiems įstatymams 2003 m. Todėl atsižvelgiant į numatomus pokyčius, kurie prasidėjo Lietuvai įstojus į ES, ir ateityje ne mažiau aktualu tirti kaimo socialinę raidą bei nusikalstamumą, tikintis, kad su tuo susijusios problemos bus išspręstos.

* Nusikalstamumo kaime santykis, palyginti su miesto nusikalstamumu.

** 2003 m. gerokai pakito Lietuvos baudžiamieji įstatymai, todėl šių metų statistiniai duomenys [10, p. 13] nekomentuojami.

Pagrindinės išvados

1. Lietuvos kaimiškose vietovėse gyventojų gyvena mažiau nei daugumoje kitų Europos valstybių, tačiau Lietuvos kaimo gyventojų užimtumas pirmine žemės ūkio gamyba yra vienas iš didžiausių Europoje. Kuo didesnis kaimo gyventojų išsimokslinimas, tuo didesnis jų užimtumas ir mažesnis nedarbas. Didesnio kaimo žmonių užimtumo, mažesnio nedarbo ir nusikalstamumo Lietuvos kaime galima sparčiau siekti naudojant ES SAPARD programos, kitų ES fondų, valstybės ir privataus kapitalo investicijas į kaimo žmonių mokymą, kvalifikacijos kėlimą, pirminę žemės ūkio gamybą, alternatyvių verslų plėtojimą.

2. Didėjant Lietuvos kaimo gyventojų senėjimo indeksui kyla kaimų nykimo pavojus, o su tuo susijęs etninės kultūros paveldo praradimas. Aktualu skatinti miesto gyventojus puoselėti šį paveldą.

3. Kaimo gyventojų kriminalinis aktyvumas šiuo metu yra penktadaliu mažesnis nei miestų gyventojų, mažiau kaimo gyventojų serga lėtiniu alkoholizmu; tačiau visi kaimo žmonės žino nelegalaus alkoholio prekybos vietas kaimuose, išsišakojusį nelegalaus alkoholio prekybos verslą. Kaimo gyventojų padarytų nusikaltimų išaiškinimas yra didesnis negu miesto gyventojų. Be to, atsirado gyventojų sluoksnis, darantis nusikaltimus savo egzistencijai palaikyti, t. y. nusikaltimus iš skurdo. Šių nusikaltimų ypatumas yra tas, kad dėl palyginti nedidelės materialinės naudos daromi labai sunkūs nusikaltimai.

4. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, didelis skaičius Lietuvos piliečių išvyksta dirbti, mokytis į kitas šalis; kitų valstybių piliečiai atvyksta į Lietuvą, apsigyvena arba plėtoja verslą Lietuvos kaimo vietovėse. Europos Sąjungoje kaimo socialinei plėtrai teikiama neatlygintina pagalba iš įvairių ES struktūrinių fondų. Mūsų manymu, tai padės sumažinti nusikalstamumą ir kitus nepageidautinus socialinius reiškinius Lietuvoje.

LITERATŪRA

1. **Wyn G.** The Common Agricultural Policy. The European Union Series. – St. Martin press, USA, 1997.
2. **Forum** on Agricultural Policies in Non-member Countries. Individual Country Policy Highlights. – Paris, 1999.
3. **Kaimo** socialinė raida. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 1998.
4. **Žemės** ūkio politikos apžvalga. Lietuva. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija. – Vilnius: Diemedis, 1996.
5. **Įstatymas** „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamą turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“, Nr. I–1549, 1991 06 18 // Valstybės žinios. 1991. Nr. 21–545.
6. **Žemės** reformos įstatymas, Nr. I–1607, 1991 07 25 // Valstybės žinios. 1991. Nr. 24–635.
7. **Lietuvos** žemės ūkis. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 2000. Nr. 18.
8. **Lietuvos** statistikos metraštis. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 1999.
9. **Employment** in Europe 2001. Recent Trends and Prospects. – European Commission, 2001.
10. **Nusikalstamumas** ir teisėsaugos institucijų veikla, 2003. – Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2004.
11. **Pagyvenę** žmonės Lietuvoje, 2003. – Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2005.

Unemployment and Crime Rate in Rural Lithuania after 1990

Prof. Dr. Genovaitė Babachinaitė
Prof. Habil. Dr. Vygandas Paulikas
Mykolas Romeris University

Keywords: *social development, rural, crime, unemployment, drunkenness, farmer's household.*

SUMMARY

This article consists of comparing research of social development and crime rate in Lithuanian villages after 1990 year. The social development in rural Lithuania is compared to another EU and non EU states situation. The sample analysis of 25 village regions (seniūnijos) in Lithuania was based on comparative research of age groups, education, employment, unemployment, the size of households, possibilities to rent or to buy of land, drunkenness in rural areas, crime rate in rural Lithuania.

In the majority of EU and another states in Europe in rural areas live about 50 percent in-habitants; in Scandinavian countries even more – about 67 percent. In Lithuania only one third part of all inhabitants live in rural areas, but majority of them (66 percent) are working in agriculture or forestry. In other EU countries the situation is opposite – only small part of rural inhabitants is working in agriculture or forestry. Even in Baltic States, e.g. in Estonia 1,5 times less (in compare to Lithuania) people in villages are working in agriculture or forestry.

The education level in rural areas of Lithuania is quite high, but number of degrade persons in villages increased as well.

The age structure in Lithuania shows the tendency of aging. Of course, the same problem is actual through all Europe; but the aging of rural population in Lithuania is extremely quick. That's why less and less able-bodied population is in rural Lithuania. Together with this, the unemployment among rural population is big enough – 10–15 percent in our research sample.

The social development situation has influence on crime rate in rural areas. We can confirm, that after 1990 was a crime “jump” in Lithuania; it's over only in 1995/96. The first five years the criminal activity of rural population was very high, and in 1993 become even higher than among urban population. The last five years the criminal activity of rural population is on one fifth part less than criminal activity of urban population in Lithuania.

